

VOLEM LES «VEUS» A REUS.
UN BALANÇ DE L'EXPOSICIÓ «VEUS» DEL FÒRUM UNI-
VERSAL DE LES CULTURES. BARCELONA 2004

Emili BOIX-FUSTER

El Fòrum Barcelona 2004 ha tancat, liquida existències. És hora de fer-ne balanç i demanar-nos «què en farem, de tot això?». Ben segur que el Fòrum no ha canviat el món, com pretenia pretenciosament (a tot estirar ha canviat el front marítim de la ciutat organitzadora), però ens ha permès tenir idees sobre com convindria transformar-lo (l'excel·lent exposició «Habitar el món», per exemple, explicava molt bé com n'és d'insostenible la nostra vida quotidiana occidental), aprendre què és el comerç just o la banca ètica, prendre-hi un bany o sobretot criticar-lo de dalt a baix, des de l'escepticisme i el cinisme tradicionals típicament barcelonins. Com a sociolingüista que sóc, m'agradaria valorar l'exposició «Veus» (la segona més visitada després de la dels «Guerrers de Xian»), abans que el record del Fòrum s'hagi esfumat com un somni d'una nit d'estiu i tot el seu parament s'hagi subhastat a preus rebentats o s'hagi revenut a la bona gent de Monterrey, la ciutat que allotjarà l'esdeveniment l'any 2007.

Sis milions quatre-cents mil euros, que en gran part han sortit de fons públics —és a dir, de les butxaques de la ciutadania— s'han gastat en l'exposició «Veus», la quantitat més gran mai invertida al país per fer pedagogia de la diversitat i la igualtat de dignitat entre totes les llengües i parlants del món.¹ Ha valgut la pena

1. Sols recordem, com a barceloní, una difusió de la diversitat lingüística mundial similar: l'any 1986, durant la celebració del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Aleshores al llarg del passeig de Gràcia i en altres carrers de Barcelona es penjaren cartells amb els noms de llengües

tant d'esforç, dissenyat per experts reconeguts del país després que durant llargs mesos es picabarallessin representants de CiU, PSC (PSC-PSOE) i PP, els partits al capdavant de les administracions catalana, barcelonina i espanyola respectivament, al llarg del gruix principal de la gestació del projecte?²

Una visita molt acurada (prenent-ne apunts, diguem-ne) de l'exposició transmetia sens dubte un missatge raonat en pro del reconeixement i la recuperació, si cal, de la diversitat lingüística arreu del planeta. Fer veure que la diversitat i la comunicació lingüístiques són conciliables era precisament un dels objectius explícits de «Veus», en mots del seu comissari, Vicenç Villatoro. Unes pantalles interactives, per exemple, narraven i, sobretot, raonaven molt bé quin sentit té preocupar-se per les llengües del món: cadascuna conta alguna cosa única de la realitat i l'experiència d'una part de l'espècie humana, alhora que forma part d'una capacitat comuna d'aquesta espècie. Dins de l'allau d'informació proporcionada per aquestes pantalles i plafons, quedava gairebé negat un conte didàctic de Carme Junyent —membre del Comitè Científic de l'exposició al costat d'Enric Marín i Jesús Tuson— en què explicava el sentit de la diversitat lingüística.

Però la majoria dels visitants passejava per l'exposició, no l'estudiava, i era bombardejat per uns missatges globals que creiem confusos i sorollosos. L'exposició ens rebia amb una exhibició de mitjans multimèdia, dissenyada per un equip novaiorquès, amb una sala de grans dimensions, ben fosca, envoltada d'un enfilall de pantalles on apareixien les veus de diverses llengües, aparellades amb les imatges dels seus parlants. A continuació s'identificava el nom de la llengua, el lloc del planeta on s'usava i el seu nombre de parlants. Així apreníem que existien algunes de les cinc mil llengües del món amb noms exòtics (per a nosaltres, és clar) com mursi, bakka, intuktikut, lamalera, darkhat, mentanai o kaypó, que tenen parlants escadussers, al costat de llengües poderoses com el xinès mandarí, l'anglès, el portuguès, el castellà o el bengalí, o al costat de llengües mitjanes com el català, l'hebreu, l'armeni, el finès o el balutxí. De tant en tant, aquestes imatges del plurilingüisme es convertien en pantalles negres en què sols hi havia un missatge premonitori, acompanyat d'una música estrident i alarmant: «El 95% de les llengües del món corren el risc de desaparèixer». Tanta comparació quantitativa entre les llengües despertava comentaris divertits i significatius entre el públic que entrava a la sala d'exposicions: «Inglés, un montón, pero los chinos son más», «A tot arreu parlen espanyol», «¡Aragonés, no te jode!» o

diverses del món. També aleshores esclatà un petit debat entre intel·lectuals: els uns argumentaven a favor de la necessitat de defensar totes les llengües del món, com a germanes amb la catalana, i els altres argüïen que el català s'havia d'equiparar (i aspirar) a l'estatus de les llengües de cultura europees, i més aviat desinteressar-se de les llengües de cultures i realitats molt allunyades de la nostra.

2. La Comissió de Llengües, que havia d'assessorar l'exposició sobre la diversitat lingüística, tingué una història com a mínim tèrbola: per exemple, encarregà dictàmens o informes que després no serviren per a res. La dinàmica partidista devia contribuir molt a aquest desgavell.

«Como en Cataluña son de poca monta...». Per a molts visitants, la presentació de tantes llengües els convidava a establir una comparació odiosa, com si fos una competició per a un nou rècord Guinness o per a veure qui la té més grossa. Els prejudicis són de molt mal desmuntar i em temo que l'exposició no ho aconseguia eficaçment. Aquesta mentalitat del públic respecte a la diversitat lingüística, purament instrumental (unes llengües són uns instruments més útils que d'altres), no s'ensorrava sinó que es confirmava, després de veure tant maremàgnum de llengües, sense veure alhora que hi havia canals d'intercomunicació entre elles. Més endavant, múltiples taulells insistien i provaven que cada llengua és una visió distinta del món, una adaptació especial a les necessitats d'una part de l'espècie humana. Però ja era massa tard. No hi hagué temps de fer proves pilot, d'avaluar què en treia la gent, de l'exposició?

L'exposició, tan rica en dades i en informació, no deixava doncs prou clar que la diversitat lingüística podia ser ben compatible amb la solidaritat i la felicitat humanes, i, sobretot, no mostrava experiències concretes de la manera com les comunitats amb llengües en risc de desaparició poden organitzar-se i mobilitzar-se per salvar-les en un món globalitzat. Caldria haver insistit més a mostrar que, mitjançant la traducció, la intermediació lingüística, aquesta diversitat és una benedicció i no una maledicció; que el poliglòtisme multilateral és possible i factible. Per això sobta que no es mostrin en l'exposició els molts casos al món de gent multilingüe, que fan de pont entre les diferents comunitats i grups lingüístics. Podria haver-se cartografiat aquest multilingüisme mundial d'una manera més eficaç, com la suggerida per Roland Breton en el seu recent i excel·lent *Atlas des langues du monde. Une pluralité fragile* (París: Autrement, 2004). Sobten aquestes febleses pedagògiques de l'exposició, precisament perquè dos dels seus inspiradors han excel·lit en la didàctica i la divulgació dels valors de la diversitat lingüística.³ Poc després del tancament de l'exposició, la

3. Jesús Tusón té una llarga experiència de divulgació rigorosa de la diversitat lingüística, que ha anat precedida d'una trajectòria també útil com a curador de llibres de text de llengua per a l'ensenyament. Val la pena destacar-ne aquí els principals títols: *El luxe del llenguatge* (1986), *Mal de llengües. A l'entorn dels prejudicis lingüístics* (1988), *El llenguatge i el plaer: incursions lingüístiques en terra literària* (1990), *El llenguatge* (1994), *L'escriptura: una introducció a la cultura alfabètica* (1996), *Històries naturals de la paraula* (1998), *Com és que ens entenem? Si és que ens entenem* (1999), *Una imatge no val més que mil paraules* (2001) i *Patrimoni natural: elogi i defensa de la diversitat lingüística* (2004), tots publicats per Empúries. La capacitat didàctica de Carme Junyent també ha estat provada. No debades ella afirma que la seva vocació frustrada és la de mestra. Destaquem «L'extinció de les espècies culturals» (revista *Cultura* 71, 1995), *Contra la planificació. Una proposta ecolingüística* (Empúries, 1998), *Quadern ESO de la diversitat lingüística* (amb Mònica Barrieras i Sergi Vilaró; Octaedro, 2000), «El concepte de diversitat» (dins *El dret a la diversitat*; CIEMEN, 2002), *La gimkana de les llengües* (Ajuntament de Masquefa i Grup d'Estudis de Llengües Amenacades; Octaedro, 2002) i, centrat més en Catalunya, «El català: una llengua en perill d'extinció» (dins *El català: mirades al futur*, a cura d'ella mateixa i de Virginia Unamuno; Octaedro, 2002).

mateixa Carme Junyent en feia una valoració negativa, que val la pena fer conèixer més enllà del petit butlletí on es publicà (*Diari de la Fundació Catalana de l'Esplai* 36, octubre 2004):

- Quina ha estat la seva experiència de l'exposició «Veus», de la qual ha estat membre del Comitè Científic?
- Ja! Dec ser de les més antigues del Fòrum, perquè vaig anar a una primera reunió el novembre de 1997. Pel que fa a l'exposició, es va treballar més d'un any en una direcció i, en un moment donat, es va decidir canviar i va sortir un resultat amb el qual no hi estic en absolut d'acord. Em sembla un escàndol que després d'invertir sis milions d'euros per les llengües, l'únic missatge és que hi ha moltes llengües en el món i que el 95% estan amenaçades. Però és que després d'aquest missatge tan contundent, podrien sortir altres coses, com per exemple: això té importància o no en té?; puc fer alguna cosa o no la puc fer?; què ens passarà si passa?
- Podria haver estat una oportunitat per al català...
- És una oportunitat perduda. Haig d'assumir la meva responsabilitat en la història. Me n'avergonyixo.

El balanç didàctic de l'exposició és, doncs, agrejolç: em temo que molts visitants n'han sortit amb la idea grisa o negra que tantes llengües són un caos, més negatiu que positiu. El llibre-catàleg quadrilingüe de l'exposició compensa en part aquest balanç negatiu, i es mereix una presentació dels articles més destacats. Vicenç Villatoro, el comissari de l'exposició, hi desenvolupa molt clarament els objectius que no es van saber concretar prou bé materialment. El comissari, per exemple, assenyala que Barcelona i Catalunya podien aportar la seva experiència a l'hora de preservar una llengua minoritària sense resignar-se a quedar al marge de la comunicació i la cultura universals (a l'exposició, l'aportació de les terres de llengua catalana, l'amfitriona, gairebé no hi apareix gens). El comissari indica molt clarament que «un món uniforme —un món no divers— seria un món amb la comunicació més simple. Però, aleshores, tindríem quelcom per a comunicar-nos?». Així mateix, el comissari enumera els tres aspectes que l'exposició volia celebrar en positiu: (1) la voluntat de comunicació dels humans, des dels missatges que duia la nau *Voyager* en el seu viatge cap a la profunditat desconeguda de l'espai, fins als de qualsevol conversa quotidiana; (2) la diversitat de signes humans, des de la gestualitat i el moviment fins a la verbalització més elaborada, i (3) les realitats i possibilitats comunicatives que permeten les noves tecnologies. Altres articles del volum són igualment aconsellables. Peter Mühlhäusler («Llengua i entorn») ens exposa molt clarament la interdependència entre la diversitat de formes de vida i la diversitat cultural i lingüística, i remarca que cal prendre consciència que la diversitat lingüística és necessària per a gestionar els escassos recursos del planeta. Mühlhäusler ens adverteix, per exemple, que alguns coneixements mediambientals no són traduïbles entre una

llengua i una altra. Daniel Nettle («Parlar amb moltes veus: l'origen i el futur de la diversitat lingüística») denuncia que si hi ha una mentalitat aberrant és l'actual creença que tothom hauria de tenir sols una llengua (el monolingüisme de matriu occidental): «la qüestió clau no és si més gent ha d'aprendre l'anglès o el castellà —ja ho faran— sinó que es tracta de saber si en aquest procés han de perdre les altres llengües que parlen» (p. 127). Per a evitar l'homogeneïtzació empobridora, Nettle acaba convidant a una globalització descentralitzada amb diverses comunitats dotades d'autonomia. Luisa Martín Rojo («El poder de les llengües»), per la seva banda, ens recorda que la defensa i la promoció de la diversitat lingüísticocultural constitueixen un fre al pensament únic i als interessos dels més poderosos. Antoni Milian («Drets lingüístics, per què?»), en una síntesi molt clara, presenta una història dels drets lingüístics, és a dir, la dimensió lingüística dels drets fonamentals. La intensitat i la freqüència creixents de les situacions de contacte lingüístic fan necessària la intervenció iuslingüística en diversos camps socials. M. Carme Junyent («Quatre mirades sobre les llengües de Barcelona») fa una encisador retrat de la diversitat lingüística de Barcelona a través de la macedònia de llengües que podem trobar-hi tot passejant per les Rambles, tot comprant en una parada de fruites i verdures o en la toponímia local, pòsit de segles i segles d'història. El seu missatge de fons és una crida a respectar la diversitat (els catalanoparlants no estem immunitzats contra la intolerància ni contra els prejudicis homogeneïtzadors) i a establir lligams mutus de respecte i reciprocitat entre els diferents grups culturals en contacte. Jesús Tuson («Els prejudicis lingüístics»), seguint la seva tradició reconeguda de divulgació lingüística, fa un repàs al que són les ideologies preconcebudes sobre el llenguatge i les llengües. Citant el mestre Sapir, ens recorda que «cada llengua és una manifestació essencialment perfecta de la facultat del llenguatge» (p. 133). Finalment Alex Waibel («Tecnologia per a superar la barrera lingüística») ens exposa que les tecnologies lingüístiques, ambivalents com són, permeten millorar el planeta i, més particularment, donar més possibilitats de vida digna a les comunitats de llengües minoritzades o en risc de desaparició. He trobat a faltar, tant en el volum com en la mateixa exposició, una anàlisi del procés de difusió de l'anglès com a llengua hegemònica i franca arreu del món: per què s'ha produït?; com es dona?; quines noves desigualtats socials genera?; quines amenaces comporta per a les llengües en contacte?; quines noves varietats emergeixen i com (el Globish enfront de l'English)?; per què han fracassat les propostes alternatives de llengües internacionals més neutrals com l'esperanto?; com lluiten les llengües hegemòniques per conservar el seu domini? L'exemple més sobresortint seria el de la Francophonie, que, després d'haver anorreat moltes llengües a sang i fetge, ara enarbora a deshora la bandera de la diversitat per tal de defensar-se. També hauria estat rellevant una crida al respecte entre les diferents varietats i accents a l'interior de les llengües: el Black English, el jòal, el cockney, el lleidatà, el valencià, el xava o el menorquí... haurien de ser respectats per igual.

Com a apunt final cal recordar els lleus errors de l'exposició, potser inevitables amb tant volum d'informació, però poc excusables quan s'hi han esmerçat tants euros. Per exemple, d'acord amb els mapes de l'exposició que mostren les llengües del món, el basc es parla a Provença, l'aranès apareix completament separat de l'occità, el parlant de jaqaru (una llengua dels Andes) de fet parla castellà, o, segons un altre mapa, les llengües indoeuropees (castellà, portuguès, anglès i francès) encara no s'haurien trasplantat a Amèrica, com si Colom encara s'hagués d'embarcar a Palos per conquerir el Nou Continent i començar a eliminar o a assimilar els autòctons. En les pantalles interactives que donen informació enciclopèdica sobre les llengües, figura que el francès i l'occità són la mateixa llengua. Finalment, en un excés d'interculturalisme, el suposat parlant típic del català és una noia negra que ens explica que voldria visitar els seus avis al Senegal, una tria tan estranya com si el parlant prototípic del wolof fos una noieta blanca, rosseta i amb ulls blaus.

I un comentari final sobre els usos lingüístics de la pròpia organització de «Veus». Tota l'exposició, com en general tot el Fòrum, era presentat en quatre llengües: català, castellà, anglès i francès. Quan s'espallaven les pantalles interactives, la crua realitat de la llengua global sorgia i l'ordinador s'excusava exclusivament en anglès: «Sorry, your browser doesn't support Java». Així mateix, en sortir de l'exposició, a l'oficina d'informació del Fòrum, repartien fulls de la «gran subhasta pública» que liquidaria l'esdeveniment. Tot el manual del comprador era exclusivament en castellà. Anglès i castellà escombraven sense contemplacions les altres llengües. La crua realitat (les llengües grosses es mengen les petites) ja ens esperava dins el mateix Fòrum.

Hi ha doncs, encara, molts prejudicis lingüístics i idees preconcebudes contràries a la diversitat lingüística, calen molts esforços per a impedir que les grans llengües mundials arraconin i substitueixin les mitjanes i petites. L'exposició «Veus», doncs, amb tots els retocs que calgui, hauria de poder quedar-se a Reus, a Castelló, a Manresa, a Inca, on sigui, però als països de llengua catalana. No debades el nostre país es troba a l'avantguarda de les llengües minoritzades europees, en mobilització, en ensenyament i en alguns camps d'investigació. Tenim tots plegats una llarga experiència a conduir de manera intel·ligent i civilitzada la nostra cohabitació entre el català, el castellà i altres llengües, començant per l'anglès i acabant per qualsevol de les tres-cents llengües que han portat els nous immigrants.⁴ Fa pocs mesos, el president de la Generalitat de Catalunya, Pasqual

4. Una exposició, organitzada per M. Carme Junyent i programada per a l'abril de 2005 a Barcelona, preveu presentar aquesta diversitat de llengües que les noves migracions estan aportant a la Catalunya actual.

Maragall, el conseller en cap, Josep Bargalló i, des de la lingüística, David Crystal⁵ van proposar, i amb ells molts sociolingüistes del país al darrere, que Catalunya fos la seu d'un centre internacional de gestió del multilingüisme. L'exposició «Veus», traient-ne els elements superflus innecessaris, en podria constituir, malgrat tots els perès que acabo d'exposar, una bona primera pedra. Una primera pedra que, com a país, no ens podem deixar perdre.

5. El conegut lingüista britànic, en un article recent («Necesitamos una Casa de las Lenguas», *El País*, edició per a Catalunya i Balears, 9 d'octubre de 2004), reivindicava la creació d'una Casa o Museu de les Llengües i proposava clarament que Barcelona en fos la seu mundial, després que ell durant molts anys ha intentat en va que ho fos Londres: «Después del Año Europeo de las Lenguas, celebrado en 2001, el clima es propicio para que este proyecto se haga realidad. El siglo XXI ha visto renacer el interés por las lenguas, sobre todo en una Europa cada vez más multilingüe. ¿Cuál será la primera ciudad que le ofrecerá una sede? El lugar ideal sería una que ya hubiera acogido grandes exposiciones, donde hubiera un espacio físico disponible, que tuviera expertos en la materia y que fuera consciente de la importancia de las identidades lingüísticas. Hay una ciudad que sobresale. ¿Experiencia? Tuvo un Fórum con una exposición dedicada a las “Voces”. Tiene un amplio espacio que espera nuevos usos. Tiene una organización, Linguapax, dedicada a las lenguas. Y tiene un entorno sensible a la influencia capital que ejercen las lenguas –en este caso el catalán y el castellano– sobre la identidad local y nacional. ¿Adivinan de qué ciudad se trata?». A finals de novembre del 2004 el govern de la Generalitat de Catalunya decidí impulsar el projecte d'una Casa de les Llengües, sota la responsabilitat d'Antoni Mir.